

Szemes Péter

Muravidéki szellemi kalauz

Bence Lajos: Identitás és entitás (Esszék, tanulmányok, kritikák)

A muravidéki magyarság kulturális, irodalmi értékeinek kanonizációjához nagy mértékben hozzájárulnak az elemző, értékelő jellegű szekunder szövegek: tanulmányok, esszék, kritikák. Bence Lajos *Identitás és entitás* című könyve – mely akár az írott szóval a megmaradásért továbbírásaként, folytatásaként, néhány szöveghelyében kiegészítéseként is vizsgálható – felvállalja ezt a kétségkívül nehéz feladatot, hiszen a hungarológia több kapcsolódó területéről válogatott írásokat tartalmaz. A kötet ennek megfelelően tematikailag kisebbségtudományi, irodalomtörténeti és -kritikai, valamint képzőművészeti részre osztható (a csatolt kiadói jegyzetben a szerző is hasonlóképpen tagolja a már közölt szövegeket).

A nyitóegység egy nagyobb lélegzetvételű, A szlovéniai magyarság címet viselő komplex tanulmánnyal indul. A lendületes ívű, rendkívül lényegre törő dolgozat bemutatja a társadalmi helyzet változásait a politikai viszonyok függvényében (az elszakadás utáni évektől a II. világháborút követő időszakon át a 60-as, 70-es évekig, majd tovább a rendszerváltozásig és a mai helyzetképig), az oktatási helyzet alakulását 1996-ig – áttekintve a különböző oktatási szinteket –, a Muravidék vallási életét, az itt élők felekezeti megoszlását, a kulturális intézményeket, a belső nyilvánosság fórumait (a kisebbségi sajtó, rádió és televízió, illetve a könyvkiadás történetét, jelenlegi helyzetét), a kisebbségi jogok rendszerének alakulását és a gazdasági helyzet módosulásait. A konklúzió szinte minden területen (talán csak a művészetek képeznek kivételt) szükségszerűen negatív, jelentős előrelépés a rendszerváltozás(ok), illetve a tanulmány elkészülése után megtörtént EU-csatlakozás óta sem történt és a jövő is kilátástalannak tűnik. Nem történt meg a kétnyelvű oktatási rendszer gyökeres átalakítása (ezt a témakört bővebben tárgyalja *A kétnyelvű oktatás problémái Szlovéniában* című írás), továbbra is nyomasztó a tankönyvek, a megfelelően képzett pedagógusok és talán ez a legfájóbb probléma, az oktatás magasabb szintjein a kompetens diákok hiánya. Az értelmiségiek tekintetében mutatkozó deficittel rokon a szigetmagyarság vallási életét irányítani képes, felkészült lelkipásztorok hiánya; a behatárolt anyanyelvű kulturális lehetőségek, a kisebbségi jogok semmibe vétele – sajnálatosan az anyaország részéről is –, a gazdasági helyzet kilátástalansága pedig tovább nehezíti a Muravidéken élők identitásának megőrzését. Az önazonosságért küzdő maroknyi magyar esélyeit a politikailag vezérelt tényezőkön (amilyen a tudatos elhatárolódás, a másodlagos, sőt megtört státusz felkínálása) túl természeti tényezőként tovább rontja a népesség fogyása, melynek alapvető okai a kedvezőtlen népszaporulat, az asszimiláció és a jobb egzisztenciális lehetőségek reményével kecsegtető kivándorlás.

Ebből az elkeserítő állapotból, a perifériára szorított léthelyzetből csak a szellem világossága és az anyanyelv összetartó, közösségformáló ereje mutathat kiutat. Ennek tükrében különleges hangsúlyt kap a népi hagyományok megőrzése és a kulturális értékek felvállalása, utóbbi alapvetően két terepmenten valósulhat meg: a művészetén és a tudományén. Bence Lajos tökéletesen tisztában van ezek kiemelt jelentőségével, ezt igazolják a kötetbe beválogatott sokszínű tudományos (történeti és elméleti), valamint irodalom-, művészetkritikai szövegek, melyek a korpusz nagyobb részét képezik.

A tudományos jellegű, rendkívüli igényességgel megkonstruált textusok, valamint az irodalomkritikai szövegek a kötet második fő egységét alkotják. Az idevágó dolgozatok élén a Maribori Egyetem Magyar Tanszékén folyó hungarológiai kutatások bemutatása áll. Ezek szemléltetésére a szerző eredményesen alkalmazza a korábbi hasonló jellegű írásokban kiváló érzékkel használt szinkron és diakron vizsgálati módszer-dichotómiát. Vácsolja a tanszék kialakulásának történetét, illetve az itt folyó tudományos munka fő diszciplínáit, a nyelvtudományi (gondoljunk Varga József kiemelkedő munkáira) és az irodalomtörténeti kutatás irányait. Felhívja ugyanakkor a figyelmet a tudományos utánpótlás biztosításának szükségességére (ebben nagy szerep jut az anyaországi egyetemeken doktori iskolát végző hallgatóknak: Zágorec-Csuka Juditnak, Rudas Jutkának) és a szakterületek kiterjesztésére (az oktatásügy egyik fő problémájának

megoldása lehet a kétnyelvű oktatás módszertanának kidolgozása alapvetően helyi szakemberek által). A tanulmányok nagyobb hányadát a muravidéki irodalmi törekvések vizsgálata teszi ki. Ezek közül kronologikusan haladva A XVI. századi irodalom és nyomdászat című írás kerül az első helyre, melynek megállapításait a további kapcsolódó dolgozatokban is felhasználja a szerző. Áttekinti, hogyan vált Alsólendva – alapvetően a Bánffy-család által létrehozott, támogatott szellemi műhelynek köszönhetően – az 1500-as években a zalai régió egyik központjává, miként indult, virágzott fel, különösen a század második felében az irodalom (Kultsár György) és a nyomdászat (Hoffhalter Rudolf), s a kultúra nemzeti nyelven való terjesztését preferáló protestantizmus elleni harc megindulásával, az ellenreformáció előretörésével, hogyan halt el ez a virágzás. A másik nagy, klasszikus korszak – emeli ki a Mura-menti irodalmi törekvéseket tárgyalva Bence Lajos – a XX. század derekától, nevezetesen Vljaj Lajos fellépésétől számítható. A kiváló politikus, író szerepét kiemelten hangsúlyozza a szerző (ezt igazolja a rabversek motívumvilágát vizsgáló Forog a rabkerék újra, újra... címet viselő tanulmány beemelése is a kötetbe), s hogy úttörő munkája voltaképpen a 70-es években, a Tavaszcseresznye-nemzedék költészetében érett be, teljesedett ki. A jelenkori muravidéki magyar irodalom közvetlen alapjait ennek megfelelően Szómi Pál, Szűnyogh Sándor és a napjainkban is fáradhatatlanul alkotó Varga József fektették le – irodalomtörténeti jelentőségük ezen túlmenően a kontinuitás szempontjából ugyancsak meghatározó, hiszen alkotó munkásságuk mintegy hidat képez Vljaj Lajos és a 80-as (Bence Lajos, Báti Zsuzsa), valamint a 90-es (Halász Albert, C. Toplák János, Balazsek Dániel) években fellépő újabb nemzedékek között. A triász tagjai közül Szűnyogh Sándor neve különböző kontextusokban, több helyütt visszaköszön, mintegy átszövi a kötet tanulmány-kritika anyagát (Halicanumi üzenet a tér és az idő pecsétjével, A Halicanumi üzenettől a Halicanumi rapszodiáig, etc.), nem véletlenül, hiszen a kisebbségi sors problémáit markánsan megfogalmazó költő szavai az aktuális helyzetben is vezércsillagul szolgálnak, mert változatlanul „...enyész a nemzet, / enyész a táj és szürkül az égbolt”. Több variációban voltaképpen ugyanaz a téma tér vissza Bence Lajos idevágó szövegeiben: az írott magyar szó – mint az identitás legfőbb konstituáló tényezője, építőköve – hagyományainak vállalása és továbbvitele, az anyanyelv szeretete, gondozása, valamint a felnövő tájhoz, és az általa hordozott tradícióhoz való örök ragaszkodás. Előbbi bontakozik ki éppúgy az általánosabb, áttekintő tanulmányokból – A szlovéniai magyar irodalom eredményeiről; Önszerveződés, kapcsolatépítés és a muravidéki magyar irodalom; Nemzeti, nemzetiségi, kisebbségi irodalom; vagy a Naptár 30 évét szemlélő, nagyívű A Naptártól a folyóiratig –, mint az elemző jellegű szövegekből – a már említett Vljaj Lajos, illetve Szűnyogh Sándor recepcióját erősítő textusok mellett, a Szilágyi Domokos költészetének „kisebbségi” vonatkozásait vizsgáló „Igén őrizve” a Muravidéken; a Kerckmár Rózsa epikus alkotásairól szóló Egy pályamű gyönyörű ráadás és Halász Albert versgyűjteményének bemutatása, a Konok ikonok könyve –, míg utóbbi a korpusz talán legszebb esszéjében, a néhol szinte poétikus Hetés – avagy valamit tudhat ez a táj címűben jelenik meg. A táj-élmény intenzitását manifesztálják Vljaj Lajos gyönyörű sorai: „Szívemmel játszik ez a táj”, de a bizonyosságul felhozott citátumok igazolják, hogy a „hely szelleme”, a vidék aurája a muravidéki alkotók nagy részét megérintette (a Tavaszcseresznye-nemzedék tagjain kívül Halász Albertet, Göncz Lászlót, Zágorec-Csuka Juditot és Kocon József – Kembot idézi a szerző). Sajátos szellemi-történeti párhuzamot mutat egyébiránt Hagymás István Lendva, Hegy című esszéje.

Mindezek mellett sajátos értéket képvisel az irodalomtörténetesek által gyakran marginálisnak tartott, a szépirodalom határmezsgyéjére tolt gyermekirodalom szerepének kiemelése a muravidéki irodalmi kánon formálódása szempontjából (Egy gyermekirodalmi válogatás elé). Bence Lajos maga is alkotott ezen a területen (gondoljunk Napraforgó-papagáj című kötetre), így tapasztalatai személyes jellegűek, mintegy saját költészetének igazolásaként is száll síkra a gyermekirodalom értékeinek elfogadtatása mellett, hangsúlyozva annak – Palkó Istvánnal szólva – „nép- és nyelvmegtartó” funkcióját.

Az identitás és entitás írásainak harmadik nagyobb egységét a képzőművészeti témájú szövegek adják. Ezek közül a Képzőművészet a Muramentén teljes, áttekintő képet nyújt a kapcsolódó alkotókról, művészeti törekvésekről. Kronológiailag a sort Zala Györggyel kezdi a szerző, a magyar neobarokk szobrászat kiemelkedő egyéniségével, a mester lelkének „barokkos” mozgalmasságát határozva meg legfőbb képességeként (Taine-i faculté maîtresse-ként), az életmű megértésének kulcsaként (átvéve a Zala György

barokk lelke című dolgozat megállapításait). Bence Lajos művészettörténeti tablóján helyet kapnak olyan, ma már kevésbé ismert művészek is, mint a XX. század első felében tevékenykedő Pandur Lajcsi, a nemzeti-realista tájfestők utódja, vagy a két csáktornyai szobrász, Schultesz Sándor és Bezeredy Lujó. Kiemelt szerep jut Gábor Zoltánnak, akinek lendvai kötődése, a város történetét sajátosan értelmező „antitablói” a Lendva és Zágráb között című írásban külön elemzésre kerülnek. A szerző lényegre törően mutatja be a háború utáni generáció tagjai közül a ljubljanai Zdenko Huzjan és a kiváló textilművész, Dancs-Roth Marika, valamint a 2005-ben Munkácsy-díjjal kitüntetett Király Ferenc (a lendvai művésztelep létrehozója) és felesége, Suzanne Király-Moss művészetét is, megragadva azok jellemző vonásait. Behatóbb ismertetés tárgya lesz a tragikus sorsú grafikusművész, Gálics István életműve, melyet – kétségtelenül – előkelő hely illet meg a muravidéki művészet történetében. A sort végül a főként tájképeket és fotogramokat („fény-képeket”) készítő, Gálics fossziliáit rendkívül érdekes dolgozatban elemző Hagymás István képzőművészeti tevékenységének tárgyalása zárja. Külön kell szólni két kimaradt alkotóról, akiknek egy-egy önálló szöveget szentelt Bence Lajos. Szemléletesen állítja az olvasó elé Göntér Endre 80-as évek végén keletkezett, 14 stációból álló, középkori „freskó”-sorozatát, a Deuecher-ciklust, kitekintve előzményire és értelmezve a mű egészét; s úde szint vizs a képzőművészeti témájú textusok sorába a 70 éves naiv festő, Göncz János köszöntése, melyet láthatóan különös szeretettel – a göntérházi életkép szinte személyes megélttségének nosztalgiájával – dolgozott ki a kötet szerzője.

Az Identitás és entitást nem szabad az Írott szóval a megmaradásért mércéjével mérni – melynek jelentőségét a muravidéki magyar irodalom szempontjából Bori Imre irodalomtörténetéhez lehet csak hasonlítani –, hiszen a bevezető, áttekintő tanulmánytól eltérően más jellegű, heterogénebb szövegek alkotják ennek korpuszát. Ha az utóbbi könyvet egy csokor fehér liliomhoz hasonlítjuk, úgy Bence Lajos újabb kötetét csak a tavaszi mezőn szedett friss vadvirág-bokréta képéhez igazíthatjuk. A kettő semmiképpen sem vethető egybe, mindkettő lényegileg különmű, s más-más, kétségtelenül kiemelkedő értéket képvisel. Az Identitás és entitás szerzője mindenképp az erényt mutatja fel kötetében, ami a magyar irodalomtörténetesek közül csak a legnagyobbak sajátja: tisztán, érzéketlenül, ugyanakkor tudományos igényvel írni, lehetőleg minél szélesebb körnek. Előbbit – a kötet megszerkesztésében mutatkozó egyenlenségek és a szöveggondozás elégtelensége, mint a szerzőn kívüli tényezők, ellenére – az olvasás során tapasztalhatjuk, utóbbit csak remélhetjük.

(Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet – Pannon Tükör Könyvek, 2004)

Galéria Múzeum, Lendva, 2005 november-december
Enteriőr a 33. Nemzetközi Művésztelep kiállításáról